

**Composició i política
patrimonial de la Comisión
Diocesana de Liturgia y Arte
Sagrado del Obispado
de Gerona (1939-1947)**

Francesc Miralpeix Vilamala
Universitat de Girona

El salvament del patrimoni artístic religiós a Girona durant la Guerra Civil ha estat estudiat per Joan Busquets, Josep Clara, Francesc Riuró —que en fou un dels protagonistes—, Joaquim Valentí o Josep Maria Marquès, entre altres.¹ Darrerament també han tractat el tema Joaquim M. Puigvert, en forma de síntesi en el marc de les xerrades sobre Segona República i Guerra Civil a Girona,² i Joaquim Nadal i Gemma Domènech,³ que recullen les aportacions precedents i amplien amb nova documentació les accions de salvament dutes a terme per la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic de Girona. En aquest últim treball s'aborda en detall la reunió que el 13 de febrer del 1937 tingueren el delegat de Museus Miquel Santaló, Pau Planes, Eduard Fiol, Emili Blanch, Joan Subias, Pere Vallmajó, Carles de Palol, Joan Turon i Francesc Riuró, i que fou decisiva a l'hora de prendre una determinació sobre la cessió de les obres d'art que anirien a l'exposició programada al Jeu de Paume de les Tulleries de París per als mesos de març i abril d'aquell any. L'èxit d'aquesta mostra d'art català medieval féu que es prorrogués i es traslladés al Musée National de Maisons-Laffitte, on romangué fins al final de la guerra. Si els comissionats estigueren neguitosos per la prorrogació de l'exposició, el bisbe Josep Cartaïa i Inglés no n'estigué menys: acompanyat per mossèn Llambert Font i mossèn Carles de Bolòs, s'hi desplaçà per assegurar-se que els rumors que es volien vendre les obres no eren certs.⁴ És aquí on ha de començar la present ponència, que ens portarà a dibuixar les línies mestres de la política patrimonial i museològica del Bisbat de Girona durant els primers anys del franquisme.

La preocupació del bisbe Cartaïa pels afers del patrimoni religiós fou recollida i estudiada per Josep Clara en els treballs que dedicà a la figura del prelat gironí, especialment en el volum on tractà el seu paper durant la Guerra Civil.⁵ En aquest sentit, en una carta del 7 de setembre del 1937, Cartaïa expressava a Eugenio Pacelli, secretari del Papa, la seva inquietud pels béns cedits per la diòcesi a l'exposició de París. S'hi referia en aquests termes: «[...] el peligro que corren algunos objetos artísticos de gran valor que, con otros de las restantes Diócesis de Cataluña, figuran en la Exposición de arte religioso tienen abierta en Versalles la Generalidad de Barcelona».⁶ En el mateix document trobem explicitades les accions que emprengué: «Al enterarme que tales objetos habían sido trasladados a la Exposición, procuré informarme de lo que allí sucedía, y por medio de personas de confianza he tenido la posible vigilancia».⁷

En realitat, Cartaïa havia estat informat pel canonge de Girona Domènec Campmol, resident a Perpinyà i que, al seu torn, havia estat advertit pel canonge de Barcelona Joan Boada Camps que el joier Valentí, de la Ciutat Comtal, havia estat cridat a Versalles per valorar els objectes amb vista a ser venuts una vegada s'acabés la mos-

1 BUSQUETS 1986: 189-222; CLARA 1981: 251-260; CLARA 2002: 263-277; RIURÓ 1986: 44-49; VALENTÍ 2003: 307-327; MARQUÈS 1986: 71-87.

2 PUIGVERT 2006: 141-170.

3 Pel llibre de Nadal i Domènech hi desfilen alguns dels protagonistes del convuls període bèl·lic que maldaren per salvar i protegir el patrimoni artístic gironí i català. NADAL-DOMÈNECH 2015.

4 PUIGVERT 2001: 158 (cf. Prat 1987: 362).

5 CLARA 1983; CLARA 2000.

6 CLARA 2000: 54.

7 CLARA 2000: 54.

tra. El bisbe Cartaïà, per intentar esbrinar si tot plegat obeïa o no a un rumor, hi envià tres dels seus homes de confiança: mossèn Llambert Font, l'esmentat canonge Campmol i mossèn Carles de Bolòs.⁸

Els homes del bisbe

Parlem primer de Carles de Bolòs. El poeta Carles Fages de Climent en dibuixà un retrat molt subtil: «No viu pas a les estrelles / Mossèn Carles de Bolòs; baldament no tingui orelles / amb cada ull hi veu per dos».⁹ Efectivament, mossèn Bolòs patia una sordesa acusada, però era, com veurem, un molt bon observador. Pel record del seu nebot, sabem que durant la guerra s'amagà una temporada a Barcelona, a casa del seu germà Antoni, abans de passar a França ajudat per uns amics olotins de la seva família:

Era mossèn Carles de Bolòs, germà del pare i oncle meu, que va passar un mes, si fa no fa, tancat en una petita habitació, en el fons de la rebotiga de la farmàcia, en una mena d'altell que hi havia. Mossèn Carles, que era completament sord, hi feia vida, gairebé a les fosques.¹⁰

A banda de la seva faceta de publicista, escriptor, historiador, cronista oficial de la ciutat de Girona, etc.,¹¹ ens interessa subratllar el seu paper com a director de la Biblioteca del Seminari i del Museu Diocesà i com a redactor d'un informe sense data en què explica el seguiment que feia mossèn Llambert Font, l'altre comissionat per a la vigilància de les obres, de l'exposició de Maisons-Laffitte. En aquest informe, transcrit per Josep Clara, s'hi esmenta la tasca de seguiment de Llambert Font i el paper de les monges vetlladores, que muntaven una guàrdia «discreta» al voltant del Museu-Castell.¹² Bona prova del que diem és una carta del 8 de març del 1938 en la qual la religiosa Françoise Padrosa escriu al bisbe Cartaïà, des de l'Hôpital des Jockeys de Maisons-Laffitte, per informar-lo que el Dr. Campmol i mossèn Font havien estat exemplars en la seva dedicació i que havien rebut informacions de Joaquim Folch i Torres que els deïa que els objectes estaven intactes.¹³ En una altra carta del 7 d'octubre del mateix any, la religiosa Padrosa li comunicava que l'encarregat d'encaixar els objectes li havia dit que «[...] él no los dejará nunca, que están muy bien guardados, todo está intacto esperando que el Gmo. Franco tenga todo el poder para mandarlo a Gerona él mismo».¹⁴

Queda clar, amb la missió francesa, que Llambert Font i mossèn Carles de Bolòs foren els homes de confiança per als afers relacionats amb el patrimoni religiós del

8 PRAT 1987. Vegeu també Font 1953.

9 CERVERA 1995.

10 PAIROLÍ 2001: 37.

11 Vegeu també CLARA 2010: 505.

12 CLARA 2000: 55. Aquesta qüestió apareix detallada a PRAT 1987.

13 Arxiu Diocesà de Girona (ADG), Secretaria de Cambra i Govern, Organismes diocesans, Personal, Comissió Diocesana d'Art, Correspondència 1928-1963, s. f.

14 ADG, Secretaria de Cambra i Govern, Organismes diocesans, Personal, Comissió Diocesana d'Art, Correspondència 1928-1963, s. f.: 7 d'octubre de 1938.

Bisbat. En realitat, però, ja ho eren amb anterioritat a la guerra. Com hem dit més amunt, mossèn Bolòs s'ocupava de la Biblioteca del Seminari i havia estat l'encarregat d'aplegar la gran donació d'objectes i obres d'art que el prevere olotí Pere Valls havia llegat al Seminari de Girona l'any 1925.¹⁵ Mossèn Bolòs, per indicació del bisbe Josep Vila, millorà l'espai expositiu de la Biblioteca-Museo del Seminario, del qual fou director.¹⁶ Passada la Guerra Civil, el Dr. Llambert Font rebé l'encàrrec de posar en funcionament el Museo Diocesano, que havia de gestionar els fons del salvament i els llegats precedents; per aquest motiu, l'any 1943 es creà el Museo del Seminario Diocesano, al capdavant del qual estigué fins al 1947.

La tasca patrimonial de Font i de Bolòs, però, no sorgí del no-res. Abans de la guerra, mossèn Bolòs ja havia participat en la pràcticament desconeguda Comisión Protectora del Patrimonio Histórico y Artístico de la Diócesis de Gerona, una comissió anterior a la del Patrimoni Artístic i Arqueològic creada el 22 de juliol del 1936.¹⁷ Aquesta comissió diocesana fou constituïda el 10 de gener del 1930 per iniciativa del bisbe Josep Vila Martínez (1925-1932) i la componien el canonge Canadell, secretari de cambra del bisbe, el canonge Morera, arxiver de la catedral, mossèn Frederic Trigas, catedràtic d'història i arqueologia del Seminari, mossèn Bolòs, aleshores bibliotecari del Seminari, i mossèn Josep Riera, arxiver diocesà. Pren sentit, doncs, el comentari de Josep Maria Marquès, que malgrat atribuir a Cartaña l'impuls del Museu Diocesà, assegurava que l'interès pel patrimoni religiós, «[...] en termes més o menys canviants, venia de molt més lluny».¹⁸

Les poques dades de la fundació d'aquesta comissió diocesana primigènica provenen de l'acta fundacional de la Comisión Diocesana de Liturgia y Arte Sagrado del Obispado de Gerona, que, com veurem, fou creada el 1939 pel bisbe Cartaña com a hereva de l'anterior. No obstant, sabem poques coses d'aquesta primera comissió diocesana que actuà fins abans de la Guerra Civil, per bé que la seva fundació té a veure amb les dues circulars de la Secretaria d'Estat vaticana: la del 15 d'abril del 1923, en la qual s'exhortava els preveres a «fundar [...], donde no exista ya, y organizar bien un museo diocesano en el obispado o en la catedral»,¹⁹ i la circular enviada pel cardenal Pietro Gasparri l'1 de setembre del 1924, on notificava als bisbes italians la creació de la Pontificia Comissió Central per a l'Art Sacre a Itàlia, disposant la constitució a cada diòcesi de comissions diocesanes o regionals per a l'art sacre la funció de les

15 ALCALDE-MIRALPEIX 2014; ALCALDE-MIRALPEIX 2015: 109-132.

16 El 1918 consta l'existència d'un Museo-Biblioteca al Seminario. Vegeu PÉREZ GUZMÁN 1918: 503-504.

17 PUIGVERT 2006: 149. La Comissió estava presidida pel geògraf Miquel Santaló i integrada per Joan Subias i Galter, cap dels Serveis de Cultura de la Generalitat a Girona, Pau Planes i Prats, dibuixant i pintor del POUM, Eduard Fiol, dibuixant humorístic, Emili Blanch, arquitecte, Pere Vallmajó, repussador, Carles de Palol i Feliu, Joan Turon, funcionari delineant, i Francesc Riuró, delineant de l'arquitecte Rafael Masó. Per a Carles de Palol, que Puigvert no arribava a identificar, vegeu GINABREDA 2012. Palol era fundador de la revista *Víctors* i soci del GEiEG, i fou cap de la seva secció d'arqueologia, fundada el 12 de febrer del 1935. Les seves excursions i troballes, acompanyat de Francesc Riuró, conviden a pensar que tenia bons coneixements d'arqueologia.

18 MARQUÈS 2008.

19 Secretaría de Estado, *Carta circular a los Ordinarios de Italia sobre la conservación, la tutela y el uso de los archivos y de las bibliotecas eclesiásticas*, 15 d'abril de 1923, Prot. n. 16605. Cf. VISMARA 1993: 188-196.

quals seria «[...] la formación y la ordenación de los museos diocesanos».²⁰ En la memòria de la Comisión Diocesana de Liturgia y Arte Sagrado del Obispado de Gerona del 1939, com a hereva de l'anterior, s'hi reflecteix el nexa que anunciem:

[...] se leyó a continuación el siguiente escrito que resume los laudables fines que con dicha Comisión persigue el Excmo. Prelado. Dice así: «Siguiendo los deseos y prescripciones de la Santa Sede (Circular de la Secretaría de Estado de Su Santidad a los Rdos. Ordinarios de Italia, 1º septiembre 1924, nº 34.215)».²¹

Els pocs informes conservats d'aquesta comissió creada el 1930 ens revelen que als comissionats els ocuparen els temes següents: la porta ferrada de l'església de Beuda; la creació d'un museu d'art sacre a la parròquia de Blanes (1934); l'arranjament de l'església de Sant Feliu de Girona (1929); la conservació de les banderes dels setges de Girona (1928); el pendó del castell de Santa Pau (1929); o la reparació de les pintures murals de Joan Carles Panyó de l'església de l'Armentera —amb la implicació dels Amics de l'Art Vell. També s'hi consignen diverses obres i arranjaments de les esglésies de Sant Pere de Montagut, de Sant Miquel de Cruïlles, de Cervià de Ter, de Belcaire, de Besalú, dels Hostalets, de Sadernes, etc.

En esclatar la Guerra Civil, la figura de mossèn Llambert Font anà agafant protagonisme. En una carta del 13 d'agost del 1938 dirigida al bisbe Cartaïà, semblava que el prevere es preparava per assumir tasques relacionades amb la conservació dels béns diocesans. Hi deia, explícitament, que havia arribat a Brussel·les i a altres ciutats de Bèlgica havent «aprovechado bien el viaje para mi formación».²² Efectivament, el 1939 Llambert Font fou nomenat per ocupar dos càrrecs importants: el de delegat provincial del Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico Nacional (SDPAN)²³ i el secretariat de la Comisión Diocesana de Liturgia y Arte Sagrado del Obispado de Gerona.

El Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico Nacional (SDPAN) tenia les oficines instal·lades a la Casa Carles —el 1935 havia estat donada per Joaquim de Carles al Bisbat i a partir del 1943 acolliria el Museu Diocesà—, malgrat que el servei de recollida d'obres d'art també es faria al Palau Episcopal. Font hi ocupà el càrrec de delegat provincial, i entre els documents més destacats que redactà n'hem localitzat un que posa l'accent en la tasca d'inventari i recuperació d'obres, intítulat «Relacion

20 Secretaría de Estado, *Carta circular a los Ordinarios de Italia*, 1 de setembre de 1924, Prot. n. 34215. Cf. VISMARA 1993: 196-198 i també FALLANI 1974: 225-229.

21 ADG, Secretaria de Cambra i Govern, Organismes diocesans, Personal, Comissió Diocesana d'Art, Actes 1939-1943 (S-164).

22 ADG, Secretaria de Cambra i Govern, Organismes diocesans, Personal, Comissió Diocesana d'Art, Correspondència 1928-1963, s. f.

23 Maria de Lluç Serra fixa el seu nomenament el 1940 (SERRA 2014: 81). No obstant, el *Pirineo* del 1939 ja deia el següent: «Para el cargo de Delegado en Gerona del Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico Nacional y del Servicio de Recuperación Artística, ha sido designado el Rdo. Lamberto Font, Pbro., quien de tiempo tiene ganada en buena lid su competencia en este ramo y, como es sabido, últimamente ha desplegado su actividad para llevar a buen término la recuperación de los preciosísimos objetos de esta provincia que los rojos se habían llevado a Francia» (*El Pirineo*, 16 d'octubre de 1939, p. 2).

de objetos de culto pertenecientes a parroquias de esta diócesis que pueden ser recuperados. Pueden ser visitados por los Sres. Cura Parrocos y encargados de parroquias en Casa Carles (Museo Diocesano)».²⁴ Altres documents fan referència a rebuts estesos a particulars que havien entregat obres al Palau Episcopal, a la recuperació d'una campana per part de les monges adoratrius, etc. Entre les tasques més urgents hi hagué, però, la d'atendre les peticions que li arribaven des de la Comisaria General de Levante, dirigida per Luis Monreal y Tejada entre els anys 1940 i 1947. En una missiva del 14 de juny del 1940 es demanava a Font que s'esbrinessin els propietaris dels objectes que, dipositats a la catedral durant la guerra, s'havien traslladat al Museu de Sant Pere de Galligants. La resposta a la petició arribà el 25 de juny a través d'una carta manuscrita del canonge Josep Morera, que aclarí que al Museu de Sant Pere tan sols s'hi havien enviat dues talles romàniques, catalogades pel Museu Arqueològic amb els números 574 i 576 i que havien aparegut en un calaix de la catedral. També assenyalava que s'hi havia tramès una caixa amb objectes petits decomissats a l'antiquari «Vega» —als fons del Museu d'Art, justament, encara hi figuren algunes obres amb l'etiqueta «Vega» enganxada al bastidor.²⁵

Paral·lelament a les accions de caràcter més local, Llàmbert Font també va assumir, gràcies a la seva estada a París, a la seva nova condició de delegat provincial de l'SDPAN i als contactes que havia anat atresorant, les gestions pel retorn de les obres d'art sacre gironines traslladades a la capital francesa, tot i que no sembla que la seva insistència agradés gaire a l'alta diplomàcia. El 28 de març del 1939, de París estant, Font s'havia adreçat al cardenal primat Gomá en una carta informe en la qual li demanava que intercedís pel retorn de les obres de París, ja que estava preocupat per les disputes entre Eugeni d'Ors i Josep Lluís Sert i pels rumors que corrien que Ors no les volia tornar a l'Església.²⁶ El 9 d'agost del 1939, Pedro Muguruza, llavors comissari general de l'SDPAN, escriví al bisbe de Girona per informar-lo de les consideracions que li havia fet arribar l'arquitecte Cèsar Martinell, que entre el 1939 i el 1942 exercí el càrrec d'arquitecte conservador de monuments per a l'SDPAN —més endavant el substituï Alejo Ferrant—, dient-li que no fessin noves gestions perquè els objectes tornarien ben aviat.²⁷ Curiosament, però, Llàmbert Font no estigué darrere d'un dels afers més importants: l'adquisició a les monges bernardes, per al Museu Diocesà, del Martirologi d'Usuard, que havia estat a l'exposició de París. En realitat, la compra d'aquest manuscrit fou suggerida pel marquès de Lozoya, director general de Belles Arts, que el 2 de febrer del 1941 visità la ciutat acompanyat pel canonge Josep Morera.²⁸

24 Relació de dos folis manuscrits amb objectes d'argenteria acompanyats d'una breu descripció.

25 ADG, Secretaria de Cambra i Govern, Organismes diocesans, Personal, Comissió Diocesana d'Art, Correspondència 1928-1963.

26 GALLEGO-PAZOS 2010: doc. 13-263. Aquesta qüestió la comenta en detall PRAT 1987, que també es fa ressò de la intervenció de Joaquim Folch i Torres en tot l'afar del retorn de les obres de París.

27 Les obres arribaren el 15 de setembre del 1939 a la frontera, en un comboi de cinc vagons en el qual viatjaven Pedro Muguruza i el mateix Llàmbert Font (cf. PRAT 1987: 368).

28 Segons l'escrit, la taxació la va fer Agustí Duran i Sanpere. La documentació es troba a ADG, Secretaria de Cambra i Govern, Organismes diocesans, Personal, Comissió Diocesana d'Art, Correspondència 1928-1963.

Les directrius per a l'Art Sacre

La designació de Llambert Font com a secretari de la Comisión Diocesana de Liturgia y Arte Sagrado del Obispado de Gerona el convertí, si no ho era ja, en una de les figures més importants de la nova gestió del patrimoni religiós i de la conservació i restauració de les esglésies del bisbat —val la pena recordar que paral·lelament portaria a terme la tasca de fer el primer inventari de béns del Museu Diocesà.²⁹ La recent localització de les actes de la Comisión, que actuà almenys fins al 1947, i de la documentació dels expedients de reparació de les esglésies ens permet conèixer una mica millor un període cabdal de la salvaguarda, la conservació i la restauració del patrimoni eclesiàstic.³⁰

La Comissió fou creada el 9 de maig del 1939 pel bisbe Josep Cartañà, i la integraven el Dr. Josep Morera, canonge doctoral, el Dr. Josep Carbó, canonge, el mestre de cerimònies Dr. Josep Esteve, Mn. Joaquim Aluart, Mn. Dr. Carles de Bolòs, Mn. Dr. Tomàs Noguer, el Sr. Isidre Bosch, que hi assistí com a arquitecte diocesà, i Mn. Llambert Font, que fou nomenat secretari de la Comissió (apèndix documental, doc. 1). De bon principi, però, la Comissió es dividí en dues seccions: una de litúrgia i una altra d'art sacre. Curiosament, Llambert Font figura en la primera i no pas en la segona, malgrat que va estar present en totes les reunions i en la Ponència Executiva.

Des la primera sessió, la Comisión Diocesana deixà traçades algunes de les línies principals d'actuació que se seguirien. Quant al tema més immediat de la salvaguarda, anuncià clarament que la seva voluntat era «[...] Atender a la salvaguardia y buena conservación de las obras y de los objetos de arte antiguo y moderno pertenecientes al patrimonio eclesiástico de la Diócesis, según las leyes litúrgicas y artísticas».³¹ A més, manifestà el desig de seguir engreixant els fons del Museu: «Se llama la atención particularmente sobre la recuperación de los objetos que fueron robados a la Iglesia y se exhorta a nuestros Diocesanos que piensen en la Obra del Museo del Obispado, cuando quieran desprenderse de un objeto de su propiedad».³²

Tot i quedar recollit en el document fundacional de la Comisión, l'inventari de la destrucció i el seguiment de la salvaguarda només es consigna en els informes d'alguns capellans que afrontaren la restauració de les seves parròquies o en notícies esparses. És probable, en aquest sentit, que la tasca de Llambert Font al capdavant de l'SDPAN i del Museu —on havia anat a parar una bona part dels béns salvats— eximís la Comisión de fer-se'n càrrec. En canvi, la Comisión centrà els seus esforços a dirigir la restauració monumental de les esglésies i a vetllar per l'ortodòxia de les imatges que havien d'ocupar els altars, unes accions que es van desenvolupar en paral·lel a les empreses portades a terme pels nous organismes de reparació impulsats pel

29 Sobre aquesta tasca, vegeu MIRALPEIX en premsa.

30 Aquests documents es troben a ADG, Secretaria de Cambra i Govern, Organismes diocesans, Personal, Comisión Diocesana d'Art, Actes 1939-1943, ref. S-164.

31 *Ibid.*

32 *Ibid.*

govern franquista a partir del 1938: la Junta Nacional de Reconstrucción de Templos Parroquiales i la Dirección General de Regiones Devastadas y Reparaciones.³³

La primera i més immediata de les activitats de la Comisión, com dèiem, fou la de regular la restauració dels temples i la restitució de les imatges, entenent que aquestes intervencions estaven destinades a substituir o restituir les obres que hi havia hagut per satisfer les necessitats del culte. En aquest sentit, el valor artístic de les obres quedà supeditat a la seva funcionalitat simbòlica, que, alhora, recollia vells preceptes, com el de l'adequació i el decòrum. En aquest context, els tallers artesanals d'imatgeria feren el seu agost. Les actes de la Comisión recullen un bon nombre de peticions, albarans, pressupostos, catàlegs, models, dibuixos, etc. enviats per a la seva aprovació, amb algunes peculiaritats. Així, després de la publicació de les directrius de la Junta Diocesana de Arte Sagrado de Madrid, els setze tallers d'Olot —que foren els principals assortidors d'imatges, malgrat que també n'hi hagué de Barcelona— enviaren una carta al bisbe, amb data 6 d'agost de 1940, en la qual exposaven la seva preocupació davant el suggeriment de la Junta Diocesana de Arte Sagrado, publicada al *Boletín Eclesiástico de la Diócesis de Madrid*, de prohibir la col·locació d'imatges de pasta artificial (cartró fusta) o seriades a les esglésies de Madrid, assenyalant de forma contundent:

Hay que edificar de nuevo, o reconstruir o al menos restaurar los templos: hay que alahajarlos de arriba a bajo en su mayoría. Es, pues, el momento para pensar seriamente en lo que pide el decoro de la Casa de Dios. A Dios hay que darle la primicia de nuestras cosas. Si educamos a nuestro pueblo en esta idea fundamental lograremos, como consecuencia, barrer de nuestras iglesias toda esa baratijería, de mal gusto que las había inundado [...].

De este siglo acá, la mayor parte de nuestras iglesias se habían convertido en verdaderos bazares de quincalla y de mal gusto. El espíritu de lo barato presidía todo, como si se tratara de engalanar al mismo Dios, rodeándole de una falsa apariencia de esplendor [...] Flores de papel o de trapo, imágenes en yeso o de cartón piedra, fabricadas en serie, como pueden fabricarse los zapatos; candeleros de latón de formas aparatosas [...].

¿A qué seguir? Todos los Sres. Curas a los que nos dirigimos han conocido y padecido este triste estado de decadencia de nuestras iglesias. Providencialmente la revolución lo barrió todo. Ahora, pues, nada más que un poco de vigilancia y de buena voluntad. Que nada se restaure, que nada se reponga que no sea digno del altísimo menester a que ha de dedicarse.³⁴

33 El Servicio Nacional de Regiones Devastadas y Reparaciones, dependent del Ministerio del Interior, fou creat el 25 de març del 1938 per atendre els danys ocasionats al patrimoni arquitectònic espanyol de resultes de la guerra. La Junta Nacional de Reconstrucción de Templos Parroquiales, en aplicació dels articles setè i vuitè del decret de 10 de març de 1941, estengué als edificis parroquials els beneficis de la llei de 23 de setembre de 1939 en què es creava la Dirección General de Arquitectura. Vegeu una anàlisi de l'acció de les juntes a PUIGVERT 2007: 181-206.

34 La carta es troba entremig de la documentació solta a ADG, Organismes diocesans, Personal, Comissió Diocesana d'Art, Correspondència 1928-1963, s/n.

Fig. 1: Proposta d'imatge de guix per a Sant Feliu de Buixalleu, reconvertint un model de Sant Llorenç. Foto: Arxiu Diocesà de Girona.

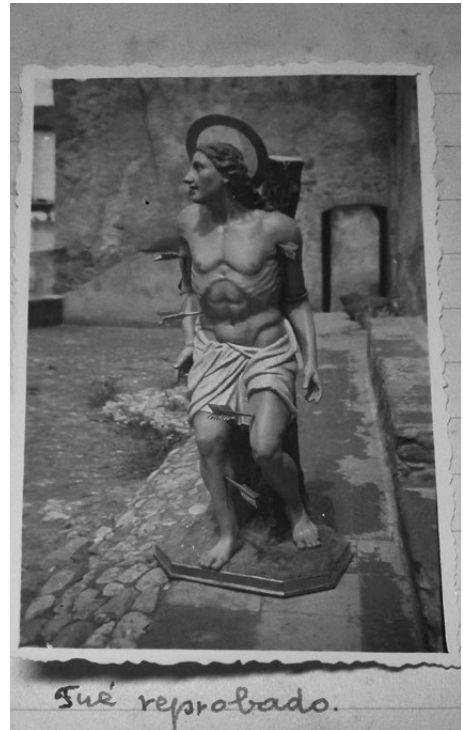

Fig. 2: Proposta censurada d'una imatge de Sant Sebastià per a l'església de Pont de Molins. Foto: Arxiu Diocesà de Girona.

Com sigui, a Girona no degueren fer gaire cas —o les finances no els ho permeteren— de la crida madrilenya. Les caixes de correspondència de la Comissió estan plenes de peticions de sants d'Olot seriatos, que es van repetint en esglésies amb les mateixes advocacions. A vegades un sant Llorenç es pot convertir en un sant Feliu afegint-hi només una roda dentada (fig. 1), i un sant Sebastià, per a Pont de Molins, ser reprovat per la mirada inquisitiva dels censors, que veien la seva nuesa massa indecent (fig. 2). En algun cas, com a l'església de Vilabertran, al costat dels nous sants de guix s'hi adjunta la fotografia de l'antic retaule. I tot i que abunden les fotografies d'obres de mostrarri, Josep Espelta, que treballà activament per al Bisbat, enviava sovint dibuixos (fig. 3).³⁵ Altres casos són més peculiars, com el d'una carta signada per José Francés, secretari perpetu de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, escrita el 15 d'agost del 1943 i dirigida al bisbe. En aquesta missiva, Francés li anunciava que l'església d'Arenys d'Empordà seria completament restaurada per un seguit d'artistes amics seus, entre ells Frederic Marès, que hi faria l'escultura de sant Sadurní; Ramon Reig, director d'escola

35 ADG, Secretaria de Cambra i Govern, Organismes diocesans, Personal, Comissió Diocesana d'Art, S-319.

Fig. 3: Dibuix d'una Dolorosa de l'escultor Josep Espelta per a l'església de Peralada. Foto: Arxiu Diocesà de Girona.

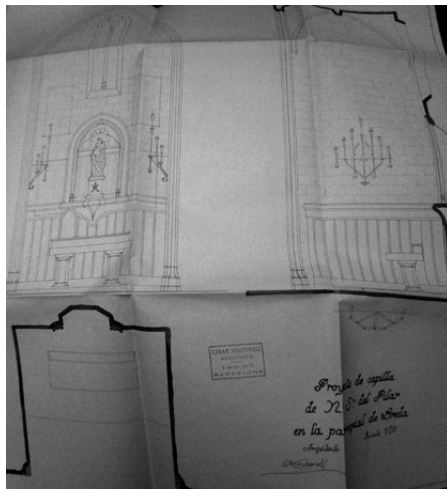

Fig. 4: Projecte de capella del Pilar de Cèsar Martinell per a l'església de Breda. Foto: Arxiu Diocesà de Girona.

de Figueres, i Joan Sutrà pintarien l'absis i les voltes. La direcció de tot plegat aniria a càrrec de l'arquitecte Pelayo Martínez, també proposat per Francés.³⁶

Finalment, ens queda per esmentar la gran quantitat d'expedients de les parròquies que es conserven a l'Arxiu Diocesà, amb els projectes corresponents, que, alhora, tenen les entrades respectives al llibre d'actes de la Comisió i que resultaria llarguíssim consignar en detall aquí. Val la pena fer notar, per exemple, un projecte de Cèsar Martinell per a la capella del Pilar de Breda (fig. 4), un de Josep Danés per a la Mare de Déu del Tura d'Olot, ja conegut pel professor Puigvert per altres fonts, un altar per a Riumors del marbrista Saturnino Brunet (fig. 5), una reforma de l'església de Lloret, un altar major per a l'església de Calella de Palafrugell —amb modificacions ratllades sobre el plànol—, una reforma de Nostra Senyora de Fàtima de Palamós, de Sant Genís de Palafoles i de Malgrat de Mar, un altar neobarroc dedicat a santa Quitèria per a Sant Miquel de Campmajor, del taller d'escultura de Serafí Sureda de Girona, un retaule d'estil barroc de Ramon Pericat i un llarg etcètera d'intervencions.³⁷ El paper de la Comisió fou, en qualsevol cas, preponderant, fins al punt que la seva competència quedà reblada en una carta amb data 8 de març de 1940 adreçada

36 ADG, Secretaria de Cambra i Govern, Organismes diocesans, Personal, Comissió Diocesana d'Art, Correspondència 1928-1963, s/n.

37 ADG, Secretaria de Cambra i Govern, Organismes diocesans, Personal, Comissió Diocesana d'Art, Projectes 1939-1967: parròquies A-G/H-V.

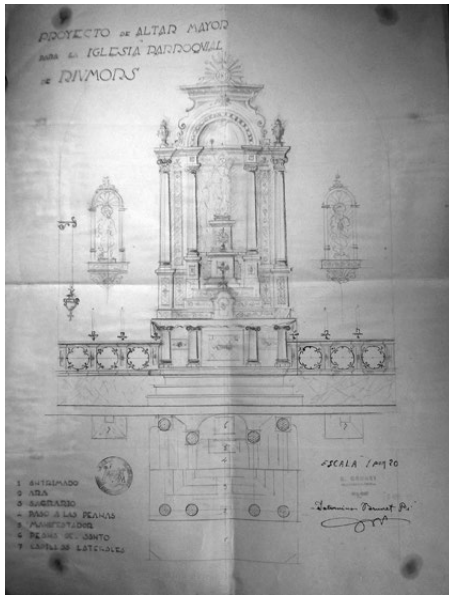

Fig. 5: Projecte del marmolista Saturnino Brunet per a l'església de Riumors. Foto: Arxiu Diocesà de Girona.

al bisbe per Joaquim Pla en la qual atorgava plens poders als integrants de la junta diocesana per resoldre els afers patrimonials, en detriment de la Comissió Provincial de Monuments.³⁸ I tot i que l'activitat de la Comissió acabà a la fi dels anys quaranta, el 1960 encara prosseguia la tasca d'assortir els museus diocesans, demanant informes i inventaris d'obres en desús existents a les parròquies. La deliberació sobre la reforma del presbiteri de l'església de Sant Feliu de Girona, amb la problemàtica de la reutilització dels elements conservats del sepulcre i del retaule, és un exemple del zel amb què es tractà cadascuna de les intervencions (apèndix documental, doc. 2).

APÈNDIX DOCUMENTAL

Document 1

Arxiu Diocesà de Girona (ADG), Secretaria de Cambra i Govern, Organismes diocesans, Personal, Comissió Diocesana d'Art, Actes 1939-1943, ref. S-164.

Libro de actas de la Comisión Diocesana de Liturgia y Arte Sagrado del Obispado de Gerona. Años 1939, 1940, 1941, 1942, 1943.

Acta 1^a de la Comisión

A los 9 de mayo de 1939, bajo la presidencia del Excmo. y Rvdmo. Sr. Obispo de la Diócesis, Dr. D. José Cartañá, se reunieron en el Palacio Episcopal expresamente llamados por Su Excelencia Reverendísima para la constitución de la Comisión Diocesana de Liturgia y Arte Sagrado, los Sres. siguientes: M. Iltre. Dr. D. José Morera, Canónigo Doctoral, M. Iltre. Dr. D. José Carbó, Canónigo, Rdo. José Esteve,

³⁸ ADG, Secretaria de Cambra i Govern, Organismes diocesans, Personal, Comissió Diocesana d'Art, Correspondència 1928-1963, s/n.

Maestro de Ceremonias, Rdo. D. Joaquim Aluart, Rdo. Dr. D. Carlos de Bolós, Rdo. D. Tomás Noguera, D. Isidro Bosch, arquitecto y el Rdo. Dr. Lamberto Font.

El Excmo. Sr. Obispo expuso con breves y acertadas palabras a los reunidos, nombrados para formar la meritada Comisión, que ahora más que en otras ocasiones era necesario proceder con gran prudencia en la restauración de las iglesias del Obispado, siguiendo las normas de Liturgia y Arte Sagrado y de ahí el nombramiento que acababa de hacer de cada uno de los reunidos.

Se leyó a continuación el siguiente escrito que resume los laudables fines que con dicha Comisión persigue el Excmo. Prelado. Dice así: Siguiendo los deseos y prescripciones de la Santa Sede (Circular de la Secretaría de estado de Su Santidad a los Rdos. Ordinarios de Italia, 1º septiembre 1924, nº 34.215) y atentos al encargo pastoral que Nos ha sido confiado, se establece en la Diócesis de Gerona la «Comisión Diocesana de Liturgia y Arte Sagrado» en la cual, por el presente, refundimos la que actuaba en la Diócesis con el nombre de «Comisión Protectora del Patrimonio Artístico Histórico» y que se regirá por las normas siguientes:

1ª La «Comisión Diocesana de Liturgia y Arte Sagrado» tendrá dos Secciones denominadas Sección Litúrgica y Sección de Arte Sagrado, cuya actuación ya separada ya de conjunto quedará delimitada por el respectivo objeto que las caracteriza.

a) Atender a la salvaguardia y buena conservación de las obras y de los objetos de arte antiguo y moderno pertenecientes al patrimonio eclesiástico de la Diócesis, según las leyes litúrgicas y artísticas.

b) Obtener de las restauraciones y otras reparaciones eclesiásticas en general, así como el nuevo mobiliario —en una palabra todo lo que se entiende por Arte Sagrado—, satisfaga a las necesidades litúrgicas y responda al mismo tiempo a los nobles conceptos artísticos.

2ª Las dos Secciones se reunirán separadamente, y también en sesión general, para ordenar los fines que respectivamente persiguen.

3ª Para los casos ordinarios o ejecución de los acuerdos tomados, de entre sus respectivos miembros se constituirá una Ponencia con facultades ejecutivas.

4ª Se reunirá el pleno para dar orientaciones generales y resolver casos especiales.

5ª Los Párrocos y encargados de iglesias vienen obligados a la aprobación de la Comisión los proyectos de todas las obras de construcción y reparación de templos, imágenes, altares, mobiliario sagrado y todo lo que pueda considerarse comprendido en la denominación de Arte Sagrado.

6ª La mencionada Comisión dará a los Rdos. Párrocos y encargados de iglesias de Diócesis, todo el apoyo posible para ayudarles en la ardua tarea de estos difíciles momentos. Facilitará tan pronto como pueda libros, diseños, proyectos, muestras de mobiliario, fotografías, listas de precios, etc. y una pequeña biblioteca que pueda ser consultada por los interesados.

7ª Los gastos de inspecciones oculares, proyectos, etc. que se verifiquen de acuerdo con los Párrocos respectivos, deberán ser sufragados por las parroquias.

8ª Como obra común que es de toda la Diócesis, la salvaguardia del patrimonio eclesiástico, se interesa a todos los fieles en general y muy especialmente a los Párrocos, sacerdotes, Comunidades religiosas, Asociaciones Píadosas y Organismos de Acción Católica, presten todo el concurso posible al trabajo de la Comisión Diocesana. Se llama la atención particularmente sobre la recuperación de los objetos que fueron robados a la Iglesia y se exhorta a nuestros Diocesanos que piensen en la Obra del Museo del Obispado, cuando quieran desprenderse de un objeto de su propiedad.

9ª El domicilio de la «Comisión Diocesana de Liturgia y Arte Sagrado» será en el Palacio Episcopal.

10ª Presidirá el Excmo. Prelado o un representante suyo.

Gerona, 5 de mayo de 1939. Año de la Victoria
El Obispo.

SECCIÓN DE LITURGIA

M. Iltre. Sr. D. José Mª Carbó, canónigo
Rdo. Sr. D. José Esteve, Maestro de Ceremonias
Rdo. Sr. D. Joaquín Aluart
Rdo. Sr. D. Narciso Busquets
Rdo. Sr. D. Miquel Marqués
Rdo. Sr. D. Lamberto Font

SECCIÓN DE ARTE SAGRADO

M. Iltre. Sr. D. José Morera, Canónigo Doctoral
Rdo. Sr. Dr. D. Carlos de Bolós
Rdo. Sr. Dr. D. Tomás Noguer
Rdo. Sr. Dr. D. Joaquín Fors y Blanch
Rdo. Sr. D. Luis Constans
Sr. D. Isidro Bosch, Arquitecto

PONENCIA EJECUTIVA

M. Iltre. Sr. D. José Morera, Vice-Presidente
M. Iltre. Sr. D. José Mª Carbó, Vice-Presidente
Rdo. Sr. Dr. D. Carlos de Bolós, Vocal
Sr. D. Isidro Bosch, Vocal
Rdo. Sr. D. Lamberto Font, Secretario

A continuación el Excmo. Prelado encargó a la Ponencia Ejecutiva de la mencionada Comisión la redacción de unas breves hojas que dieran al pueblo las normas litúrgicas para asistir al Sto. Sacrificio de la Misa y un dictamen sobre la casulla y otros ornamentos que se publicaría en el Boletín Oficial Eclesiástico de la Diócesis. El Excmo. Prelado instó a que se cumpliera el decreto de la S. C. de Ritos de 1925 sobre la prohibición de las casullas llamadas comúnmente góticas, así como la deformación introducida en el siglo XIX conocida ridículamente de guitarra. A propuesta de los asistentes el Excmo. Prelado ordenó señalar los modelos de los siglos XVI, XVII y XVIII, nuestro siglo de oro de la historia religiosa española y que se dieran normas y modelos sacados de buenos ejemplares de casullas existentes en nuestra Catedral.

Dispuso asimismo S. E. que la Ponencia Ejecutiva se fuera reuniendo periódicamente para emitir dictámenes sobre los proyectos que se presentaran a la aprobación episcopal.

Finalmente se habló de la conveniencia de convencer a los talleres de imágenes religiosas existentes en Olot de proceder según las normas de Liturgia y Arte Sagrado de la confección de aquellos y sin otros asuntos a tratar el Excmo. Prelado levantó la sesión de la que se extiende la presente acta.

[Signat «Lamberto Font pbro.»]

Document 2

Arxiu Diocesà de Girona (ADG), Secretaria de Cambra i Govern, Organismes diocesans, Personal, Comissió Diocesana d'Art, Actes 1939-1943, ref. S-164, vol. 1, f. 16-17.

Iglesia de San Félix. Baptisterio. Colocación del mismo en el altar de la derecha, entrando por la Puerta principal y reconstruir con piedra apropiada el hueco que un día se hizo para colocar la pila bautismal, a la izquierda de la puerta lateral.

Coro. Devolver los arcos y construcciones arquitectónicas a su primitivo estado, quitando todas las construcciones anteriores. Sería de desear que la nave quedara libre en toda su longitud, desde la puerta principal al altar mayor. La artística puerta que daba acceso al coro, desde la entrada de la puerta principal, podría ponerse en el altar mayor, en lugar de la puerta que hay en el lado de la Epístola. El coro con su mobiliario, caso de ser posible colocarlo en el presbiterio, podría emplazarse en la nave central, pero sin ningún añadido que impidiera ver la nave.

Atrio. Hacer desaparecer las capas de cal y dejar la piedra vista. Puede colocarse en él la cruz, recuerdo de la Misión.

Altar mayor. Sería de desear que el absis volviera a su primitivo estado. La construcción del altar mayor debería hacerse teniendo en cuenta este deseo y que una magnífica credencia fuera el principal ornato del altar mayor. Debería quitarse el sepulcro que hay en el altar mayor y colocarlo en un sitio adecuado de la Iglesia, como

en un altar lateral; sería más admirado y respondería más a la liturgia que prescribe que los sepulcros sean colocados debajo del altar y no sobre el mismo; además es un sepulcro vacío y sin tapa. En el sitio pues en que se encuentra no representa más que la costumbre de haberlo visto siempre puesto en el lugar que ahora ocupa y contra ella hay poderosas razones de arte, liturgia y estética que inclinan a aconsejar la indicación expuesta.

Toda vez que el antiguo retablo no puede colocarse como estaba antes, por haber desaparecido algunas piezas pueden ofrecerse dos soluciones para colocar las imágenes y tablas pintadas: reconstrucción del antiguo retablo en un altar lateral o una colocación de las tablas y de las imágenes en el mismo altar mayor que impida la desaparición de la vista del absis como sucedía antiguamente. Conviene abrir cuanto antes los ventanales del absis.

Capilla de San Narciso. Devolverla íntegramente a su primitivo estado.

Sepulcro gótico de San Narciso. Para poder dar más ancho paso a la entrada a la sacristía intentar colocar el altar de Santa Afra más hacia la izquierda o reducirlo de medidas. Este proyecto ofrece el medio de trasladar el sepulcro gótico de San Narciso, bella obra de arte y digna de admiración. Puede aceptarse la solución de colocar el sepulcro adosado a una de las pilastras, pero sería también solución aceptable el ponerle en una capilla completamente aislado.

BIBLIOGRAFIA

ALCALDE-MIRALPEIX 2014

GABRIEL ALCALDE i FRANCESC MIRALPEIX, *Passió col·leccionista. El museu-biblioteca de mossèn Pere Valls i Vila (1848-1925)*, Perpinyà, Presses Universitaires de Perpignan, 2014.

ALCALDE-MIRALPEIX 2015

GABRIEL ALCALDE i FRANCESC MIRALPEIX, «El Museu-Biblioteca del prevere Pere Valls i Vila (1848-1925) a Olot. Notícies d'una col·lecció oblidada», dins Bonaventura Bassegoda i Ignasi Domènech (ed.), *Antics i nous col·leccionistes. Materials per a la història del patrimoni artístic a Catalunya*, Barcelona [i altres], Universitat de Barcelona [i altres], 2015, p. 109-132.

BUSQUETS 1986

JOAN BUSQUETS, «La destrucció d'esglésies a la ciutat de Girona el 1936 i les seves excepcions», dins *La Guerra Civil a les comarques gironines (1936-1939)*, Girona, Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 1986, p. 189-222.

CERVERA 1995

JOSEP M. CERVERA, *Biografia de mossèn Carles de Bolòs i Vayreda*, Girona, Col·legi de Periodistes de Catalunya - Demarcació de Girona, 1995.

CLARA 1981

JOSEP CLARA, «L'Ex-Col·legiata de Sant Feliu i la guerra civil», *Revista de Girona*, núm. 97, 1981, p. 251-260.

CLARA 1983

JOSEP CLARA, *El Bisbe de Girona davant la guerra d'Espanya (1936-1939)*, Girona, Gòthia, 1983.

CLARA 2000

JOSEP CLARA, *Epistolari de Josep Cartaïa, bisbe de Girona (1934-1963)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000.

CLARA 2002

JOSEP CLARA, «Art i Guerra Civil (1936-1939). L'exemple de Girona», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XLIII, 2002, p. 263-277.

CLARA 2010

JOSEP CLARA, «Unes notes de guerra de Carles de Bolòs», dins *Miscel·lània en honor a Josep M. Marquès*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2010, p. 501-505.

FALLANI 1974

GIOVANNI FALLANI, *Tutela e conservazione del patrimonio storico e artistico della Chiesa in Italia*, Brescia, Minerva Scuola, 1974.

FONT 1953

LAMBERTO FONT, «El tesoro artístico gerundense en tierras francesas, durante los años 1937, 1938 y 1939», *Los Sitios*, 30 d'octubre.

GALLEGO-PAZOS 2010

ANDRÉS GALLEGO i ANTÓN M. PAZOS (ed.), *Archivo Gomá. Documentos de la Guerra Civil. Vol. 13 (Enero-Marzo 1939)*, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2010.

GINABREDA 2012

MARTÍ GINABREDA, *La secció d'arqueologia del GEiEG*, treball de màster en Gestió del Patrimoni Cultural en l'àmbit local (dirigit per Josep Burch), Girona, Universitat de Girona, 2012, inèdit.

MARQUÈS 1986

JOSEP MARIA MARQUÈS, «Sis diaris i memòries de guerra sacerdotals», dins *La Guerra Civil a les comarques gironines (1936-1939): jornades d'estudi commemoratives del cinquantenari, 3 i 4 d'abril de 1986*, Girona, Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 1986, p. 71-87.

MARQUÈS 2008

JOSEP MARIA MARQUÈS, «Patrimoni cultural de l'Església a Girona: alguns moments de la seva evolució», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XLIX, 2008, p. 237-250.

MIRALPEIX en premsa

FRANCESC MIRALPEIX, «De casa a palau. Història i protagonistes de la formació del Museu Diocesà de Girona», dins *II Jornada Museus i Patrimoni de l'Església a Catalunya: La formació de col·leccions diocesanes a Catalunya*, en premsa.

NADAL-DOMÈNECH 2015

JOAQUIM NADAL i GEMMA DOMÈNECH, *Patrimoni i guerra. Girona, 1936-1940*, Girona, Ajuntament de Girona, Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural, 2015.

PAIROLÍ 2001

MIQUEL PAIROLÍ, *Oriol de Bolòs. Una vida dedicada a l'estudi de la botànica*, Barcelona, Fundació Catalana per a la Recerca, 2001.

PÉREZ GUZMÁN 1918

J. PÉREZ GUZMÁN, «Notícias», *Boletín de la Real Academia de la Historia*, 1918, p. 503-504.

PRAT 1987

JESÚS PRAT, «Recuperació del patrimoni històric-artístic de l'Església de Girona exposat a París durant la Guerra Civil espanyola en el seu 50è aniversari», *Butlletí de l'Església de Girona*, núm. 7, 1987, p. 360-368.

PUIGVERT 2006

JOAQUIM M. PUIGVERT, «Salvar el patrimoni en temps de guerra. L'exemple de la ciutat de Girona (1936-1939)», dins *Segona República i Guerra Civil a Girona (1931-1939)*, Girona, Ajuntament de Girona, 2006, p. 141-170.

PUIGVERT 2007

JOAQUIM M. PUIGVERT, «Reconstruir esglésies en temps de nacionalcatolicisme. Les aportacions de Josep Danés i Torras (1939-1955)», dins Jordi Font Agulló (dir.), *Història i memòria: el franquisme i els seus efectes als Països Catalans*, València-Banyoles, Universitat de València, Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, 2007, p. 181-206.

RIURÓ 1986

FRANCESC RIURÓ, «La lluita per la salvaguarda del Patrimoni Artístic», *Revista de Girona*, núm. 116, 1986, p. 44-49.

SERRA 2014

MARIA DE LLUC SERRA, *Els museus catalans en els primers anys del franquisme. Anàlisi de la utilització dels centres museístics catalans en el període 1939-1947*, tesi doctoral (dirigida per Gabriel Alcalde), Girona, Universitat de Girona, 2014.

VALENTÍ 2003

JOAQUIM VALENTÍ, «La Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic de Girona», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XLIV, 2003, p. 307-327.

VISMARA 1993

MARIA VISMARA MISSIROLI, *Codice dei beni culturali di interesse religioso. I. Normativa canonica*, Milà, Giuffrè, 1993.